

O ROZUMIENIU I STOSOWANIU TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ W NAUKACH SPOŁECZNYCH

**Recenzja: Paweł Ścigaj, Tożsamość narodowa. Zarys problematyki,
Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, (Societas, seria pod red.
Bogdana Szlachty, tom 48), Kraków 2012, 464 s.**

Artur Wysocki

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Problem tożsamości jest jednym z centralnych zagadnień współczesnych debat społeczno-politycznych i jednym z głównych tematów badań w naukach społecznych. William Glasser już na początku lat siedemdziesiątych XX wieku prognozował przemiany zachodnich społeczeństw w „społeczeństwa tożsamości”, co miało wskazywać na przewartościowania w rozumieniu podmiotowości i przeobrażenia świata społecznego w wymiarze komunikacyjnym, kulturowym, politycznym i gospodarczym, gdzie tożsamość jest jednym z podstawowych dóbr życia indywidualnego i zbiorowego (Por. Glasser 1971). Podobnie na ważkości i popularności zyskiwał problem tożsamości narodowej. Pytanie o nią w rozwiniętych społeczeństwach Zachodu zaczęto zadawać po drugiej wojnie światowej, na stałe zaś weszła do obiegu naukowego w latach osiemdziesiątych XX wieku. Jak zauważył Anthony D. Smith, tożsamość narodowa stała się preferowanym pojęciem dla określenia kulturowych i społeczno-psychologicznych aspektów obecnego istnienia narodów (Por. Smith 2001: 21). Wcześniej, do pewnego stopnia, podobną refleksję prowadzono pod hasłami „ducha” narodów, charakteru narodowego czy świadomości narodowej. Okazały się one jednak daleko niewystarczające (lub skompromitowane w wyniku nadużyć ideowo-politycznych) wobec współczesnych przemian społecznych. Kwestia tożsamości narodowej nabiera dziś ogromnego znaczenia. Jest ona obecna w debatach nad przemianami cywilizacyjnymi, różnymi wymiarami globalnych procesów społecznych (głównie globalizacji kultury), podmiotowością i sprawstwem politycznym oraz obywatelskim, zmierzchem państwa narodowego, migracjami i procesami adaptacyjnymi, relacjami międzykulturowymi, erupcją etniczności itp.

Zainteresowanie tożsamością narodową ma odzwierciedlenie również w obiegu naukowym. Narastająca liczba prac w wielu dyscyplinach naukowych – zaczynając od socjologii, przez politologię, stosunki międzynarodowe i międzykulturowe, antropologię, psychologię, historię, a kończąc na dyscyplinach ekonomicznych – generuje niewątpliwie stały rozwój refleksji nad narodową tożsamością, z drugiej jednak strony, przyczynia się do coraz mniejszej przejrzystości debaty naukowej, co przejawia się między innymi brakiem precyzji terminologicznej. Praca Pawła Ścigaja jest odpowiedzią na tego typu trudności. To próba syntetycznej i systematycznej prezentacji teoretycznych i metodologicznych ujęć tożsamości narodowej obecnych w naukach społecznych, zwłaszcza w politologii, socjologii, psychologii i historii. Zaproponowana synteza polega między innymi na próbie jednoczesnej refleksji nad dwoma podstawowymi wymiarami tożsamości narodowej i ich połączenia w spójną koncepcję. Jak słusznie zauważa autor, w praktyce badawczej tych dyscyplin dominuje z reguły strategia redukująca, traktująca tożsamość narodową albo z perspektywy jednostki, albo zbiorowości – narodu. Paweł Ścigaj dowodzi, że jest ona „kategorią teoretycznie i metodologicznie zależną od innych koncepcji. Nie jest ona samodzielna, w tym sensie, że badanie tożsamości narodowej wymaga przyjęcia jakiejś szerszej perspektywy ...” (Ścigaj 2012: 9). Stosowana w analizach tożsamość narodowa jednostki jest z reguły częścią przyjętej tożsamości jednostki, zaś sposób rozumienia zbiorowej tożsamości narodowej determinowany jest rozstrzygnięciami sporu o pochodzenie narodu.

Autor potraktował problematykę tożsamości narodowej kompleksowo. W pracy znajdują się fragmenty dotyczące początków rozważań nad tożsamością człowieka w filozofii starożytnej i nowożytnej oraz podstawowych jej znaczeń nadawanych w naukach społecznych w odniesieniu do społeczeństwa nowoczesnego i ponowoczesnego (rozdziały I-III). Podstawowe informacje o tożsamości narodowej zostały ujęte w kontekście sporów na temat rozumienia tego, czym jest naród i nacjonalizm oraz pojęć bliskoznacznych, takich jak: charakter narodowy, świadomość narodowa, pamięć narodowa, stereotypy i uprzedzenia narodowe, tożsamość kulturowa i tożsamość etniczna. Zaprezentowano tu również podstawowe stanowiska badawcze spotykane w naukach społecznych, zarówno w odniesieniu do jednostkowej, jak i zbiorowej tożsamości narodowej (rozdziały IV-VI). Pozostała część pracy poświęcona jest poszczególnym ujęciom w badaniu tożsamości narodowej. Autor omawia kolejno: podejście psychospołeczne (odwołujące się głównie do teorii rozwoju psychospołecznego Erika H. Eriksona – rozdział VIII), podejście tożsamości społecznej (wywodzące się z psychologii społecznej i teorii tożsamości społecznej Henriego Tajfela – rozdział VIII), podejście interakcyjne (dające źródło współczesnej refleksji nad tożsamością w naukach społecznych – rozdział IX), podejście kulturalistyczne (odnoszące się do rozważań Antoniny Kłoskowskiej nad kulturowymi źródłami jednostkowej i zbiorowej tożsamości narodowej – rozdział X), podejście „długiego trwania” (charakterystyczne dla przekonania o odległych w czasie korzeniach narodu i zbiorowej tożsamości narodowej – rozdział XI), podejście konstruktywistyczne (wskazujące nowoczesne, modernistyczne pochodzenie tożsamości narodowej oraz rolę elit i nacjonalizmu w jej tworzeniu – rozdział XII) oraz podejście opinii publicznej (ukazujące rozumienie tożsamości narodowej obecne w praktyce współczesnych badań sondażowych – rozdział XIII).

Niewątpliwie do zalet książki Pawła Ścigaja należy interdyscyplinarność i próba syntetycznego ujęcia niełatwej, wielowątkowej, narosłej gargantuiczną liczbą prac problematyki. Wyrazem tej syntezy jest propozycja typologii podejść w badaniach nad tożsamością narodową

(koniec rozdziału V), która jest rozwinięciem koncepcji zaproponowanych, w odniesieniu do zbiorowych tożsamości narodowych, przez Zbigniewa Bokszańskiego (Zob. Bokszański 2005: 109-133), zaś w odniesieniu do tożsamości narodowej jednostki – przez Richarda H. Robbinsa i Bokszańskiego (Por. Bokszański 1988, 2002). Paweł Ścigaj swoją systematykę oparł o trzy dialektyki tożsamości – podmiotową, dynamiki i przedmiotową, które sprowadzają się do trzech podstawowych pytań: „kto” jest podmiotem tożsamości – jednostka czy zbiorowość?, „jak” się ona tworzy i zmienia – czy tożsamość jest cechą stałą czy zmienną (jest procesem)? oraz „co” się na nią składa – identyczność (kontynuacja) czy odmiennność? Odpowiedzi na te pytania tworzy osiem analitycznie wyznaczonych możliwych stanowisk, które określają zasięg sporów teoretyczno-badawczych na temat tożsamości narodowej. W praktyce badawczej funkcjonuje jednak siedem wspomnianych wyżej i omówionych dokładnie w książce podejść (Ścigaj 2012: 164-168).

LITERATURA

- Bokszański, Zbigniew. 1988. *Tożsamość jednostki*. „Kultura i Społeczeństwo”, Tom 32, nr 2, s. 3-17.
- Bokszański, Zbigniew. 2002. *Tożsamość*. W: Z Bokszański et al (red.), *Encyklopedia socjologii*, t. 4. Warszawa: Oficyna Naukowa, s. 252-255.
- Bokszański, Zbigniew. 2005. *Tożsamości zbiorowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Glasser, William. 1971. *The Identity Society*. New York: Harper & Row.
- Smith, Anthony D. 2001. *Interpretations of National Identity*. W: A. Dieckhoff, N. Gutierrez (eds.), *Modern Roots. Studies of National Identity*. Aldershot: Ashgate Press.
- Ścigaj, Paweł. 2012. *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.